

LATGALIEŠU VALODA: LOMA, NOZĪME UN FUNKCIJAS MŪSDIENĀS

Dr.philol. Ilga Šuplinska,
Rēzeknes Augstskola

Latgaļš, latgalīts, latvīts?

LATGAĻŠ

1. Austrumbaltu cilts, kas mūsdienā Latvijas teritorijā izsekojama kopš 6.–7. gs., rakstītajos avotos minēta kopš 11. gs. (Nestora hronikā senkrievu *летьгола*, 13. gs. Indriķa hronikā lat. *Lethi, Lethigalli*).
2. Latgaļi latviešu tautai devuši etnonīmus *latvieši*, *latgalieši* (etnonīmi ar sakni *let-/ lat-/ lot-* tiek uzskatīti par sinonīmiem, to etimoloģija tiek saistīta ar upes nosaukumu **Lata*, kur ide **let-/ *lot- ⇨ *lat-* ‘tecēt’), valsts nosaukumu *Latvija* un etnogrāfiskā novada nosaukumu *Latgale*.
(Pēc Kļavinska A.(2012). Latgali. Šuplinska I. (zin.red.) *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*, l. 362.-363.)

LATGAĻS

1. 1933. g. valodnieks, dramaturgs P. Strods iesaka F. Kempa ieviesto apzīmējumu **latgalīši** ‘Latgales latvieši’ aizstāt ar latgaļi, jo *kotra krīva kaušonūs viņu [pārnovada] prese apzeimej par vysu latgalīšu lītu. (..) latgali asam mes – latvīši, bet latgalīši kai provinces apdzeivōtōji ir kotrys Latgolas apdzeivōtījs. Tōdēļ mes sevi turpmōk sauksim par latgalim.*
2. Šo apzīmējumu konsekventi lieto trimdas latgaliešu kultūras un sabiedriskie darbinieki 20. gs. II p., atzīstot, ka *latgali ir Latvijas īdzeivōtōju daļa, kas runoj latgaliski un ir senejōs latgaļu tautas teišs turpynōjums (M. Bukšs)*

LATGALĪTS

1. **Latgales latvieši:** 1) Latgales pamatiedzīvotāji, 2) Latgalē dzīvojoši latvieši, ienācēji no citiem Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem.
2. Mūsdienu Latgales pamatiedzīvotāju apzīmējums (kopš 20. gs. sāk.). Jēdzienu ieviesis F. Kemps kultūrvēsturisko skiču krājumā «Latgalieši» (1910)
3. Visu Latgales iedzīvotāju apzīmējums (kopš ~20. gs. 30. g., īpaši padomju gados).
4. Kā autoetnonīmu folklorā izmanto apzīmējumu *latvīši*. Periodikā līdz pat 1934.gadam ir runāts par *latvīšim i baltīšim* (Latgales latviešu viedoklis) vai *latviešiem un latgaliešiem, inflantiešiem* (pārnovada latvieša viedoklis).
5. Latgalietis=Latgales latvietis=latgaļu pēctecis.
(Pēc Kļavinska A.(2012). Latgalīši. Šuplinska I. (zin.red.) *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*, I. 365.)

Latgalīšu – volūda voi dialekts?

1. Līdz 1934.gadam periodikā, zinātniskajā literatūrā tiek lietoti jēdzieni latviskā izloksne un latgaliskā izloksne, pēc – latviešu valoda un latgaliskā izloksne, vēlāk augšzemnieku izloksne.
  2. 21.gs.: latviešu valodai ir divas rakstu un runas tradīcijas: latviešu un latgaliešu. Latgaliešu literārā valoda
    - tiek normēta (kopš 18.gs.), iznāk gramatikas un vārdnīcas,
    - to lieto vairākās saziņas sfērās (aizliegumu periodos mājās un baznīcā),
    - tajā top literatūra,
    - Valsts valodas likumā ir noteikts, ka tā ir latviešu valodas vēsturisks paveids, kuram valsts garantē saglabāšanu un attīstību.
- Nau, Nicole (2011). A short grammar of Latgalian. (sērija «Languages of the World»)

Lietojuma sfēras

Lietiškā, darījumū

- Tiek lietota fragmentāri:
  - Biedrība «Latgolys Studentu centrs», «Latgolys Saeima», nodibinājums «Latgalīšu volūdys, literaturys, kulturvieturis asociaceja», vēl dažas kultūras biedrības lieto dokumentācijā (līguma, akta paraugi), protokolējot sanāksmes
  - Atsevišķas pašvaldības (piemēram, Baltinavas, Nautrēnu) lieto sapulcēs (runas formu).
  - Pasākumos (vairāk kultūras un zinātniskajos)

Latgaliešu valodas pareizrakstības noteikumi(2007):

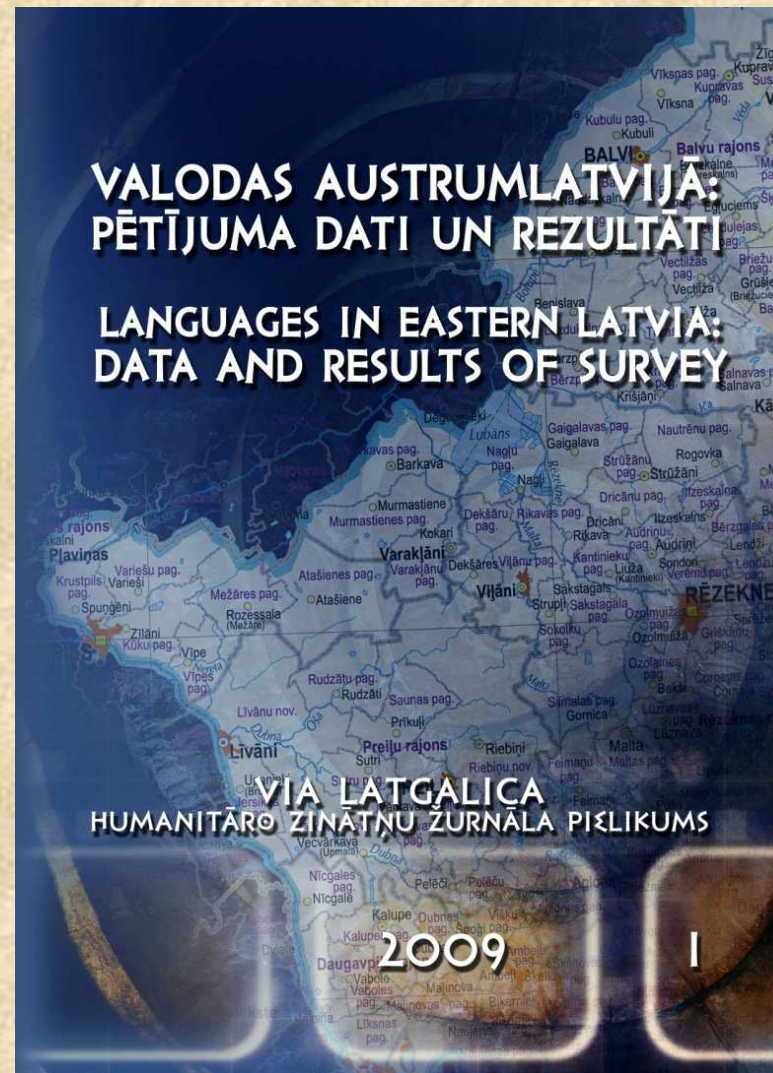
<http://www.lu.lv/filol/latgalistica/doc/LGPNusacejumi.pdf>

Tūrisma sfērā tiek lietota plašāk:

<http://www.ludzasbiblio.lv/lv/vecaks-lg/doba/akmini>

Projekti

- VKKF projekti
- Latvijas-Lietuvas pārrobežu sadarbības
- Latvijas-Lietuvas-Baltkrievijas sadarbības programma
- Valsts programma «Nacionālā identitāte» u.c.

Izglītība

- No 1920. līdz 1934.gadam pirmajās divās klasēs mācīja latgaliešu valodā, latviešu valodas literāriskā izloksne parādījās 3.klasē.Kā atsevišķs priekšmets latgaliešu valoda bija gan 6.klasīgajā izglītībā, gan Skolotāju institūtu programmās.
- No 1990.gada latgaliešu (rakstu) valodas vēstures kursu docē L.Leikuma LU, DU, RA. Kopš 1997.gada RA ir latgalistikas modulis 7-10 KP apjomā.
- 20. gs. 90.gadu sāk. kā izvēles mācību priekšmets vai interešu izglītības pulciņš latgaliešu valodu, kultūru māca Nautrēnu, Baltinavas, Tilžas, Dagdas, Kārsavas vidusskolās.
- No 2001.gada LVLKSA sadarbībā ar LU un RA rīko vidusskolēnu olimpiādi «Latgalīšu valūda, literatūra i kulturys viesture» (2013.g. iekļauta valsts olimpiāžu skaitā) un skatuves runas konkursu.

Marten H.F., Šuplinska I., Lazdiņa S. The Latgalian language as education in Latvia. 2009. http://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/dossiers_pdf/090603.regional_dossier_latgalian_in_latvia.pdf

Izglītība un zinātne

- Vasaras skolas un nometnes: «Vosoruošona» un «Atzolys», arī «Latgolys bērni», LgSC rīkotie latgaliešu valodas kursi, tālākizglītības programmas, muzejpedagoģijas programmas
- Novadmācība kā izvēles priekšmets Rēzeknes pilsētas skolās kopš 2013.gada
- Latgales pētniecības institūts (dib. trimdā 1960.gadā, kopš 1991.gada darbojas DU): konferences, krājuma «Acta Latgalica» izdošana (līdz 2005.g.), faktu datu bāze «Latgales dati»:
<http://latgalesdati.du.lv/>
- LU Dialektoloģijas un latgalistikas kabinets, latgalistikas konferences: <http://www.lu.lv/filol/latgalistica/index.htm>
- RA humanitāro zinātņu žurnāls «Via Latgalica» (no 2008.g.):
datu bāzē Central & Eastern European Academic Source
Latgaliešu valodas korpuss: <http://hipilatlit.ru.lv>
Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca elektroniski būs pieejama 2014.gadā

Latgalistikys konferenceis (sadarbeibā ar SVU, LU, AMU)

- 2008 - Sanktpīterburgā
- 2009 – Rēzeknē
- 2010 – Greifsvaldē
(Vuoceja)
- 2011 – Poznaņā (Pūleja)
latgalistikys
sekceja Reigā
- 2012 – Reigā
- 2013 – Ačynskā, Bolšaja
Ulujā, Byčkūs, Anašā
(Krīveja, Sibirs)

Plašsaziņas līdzekļi

- Latgolys Radeja (kopš 2006.g.)
- www.lakuga.lv (kopš 2006.g.)
- Atsevišķas slejas, raksti žurnālā «Katōļu Dzeive», «Rēzeknes Vēstis», «Latgales Laiks», «Vaduguns» u.c.
- Raidījumi televīzijā: «Cytaidi latviskais» (LTV1, 2013), ziņu raidījumi (LRT)
- Radio raidījumi: «Kolnasāta» (LR1, kopš 2012.g.), «Pi myusim Latgolā» (Ef-Ei, Latgolys Radeja, 2013)
- Filmas: dokumentālās :*Latgale – atvērta sabiedrībai*, K. un J. Streiči, *Latgale. Trīs stāsti*, S.Semjonovs, G.Rēders, D.Reiznieks) mācību: *Latgales kultūras mantojums*, V.Lukaševičs, 2010, *Izdzeivuoṭ pīdereibu*, 2011, V.Ivdris, *Latgales Māras ceļš*, 2009, V.Ivdris, *Laika i myuža roksti*, 2012, V.Ivdris, *Cyblys meiklis*, 2010, I.Šuplinska, *Aulejis anekdotis*, 2011, I.Šuplinska, *Ondrupenis roksti*, 2012, I.Šuplinska; spēlfilmas: *Latgolys laika dečs*, A.Rancāne, *Vīna vosora deļ vysu*, I.Atpile-Jugane, E.Blinovs u.c.

Grāmatu izdošana

- Latgales Kultūras centra izdevniecība (dib. 1990.g., vad. J.Elksnis)
- DU, LU, RA

Valoda	Izdotās grāmatas 2005	Izdotās grāmatas 2006	Autoru skaits
Latviešu (arī tulkotās)	1932 (daiļdarbi - 648) 367 – izdevniecības	2011 (daiļdarbi - 671) 389 – izdevniecības	Latviešu (ieskaitot tulkotājus, kritiķus) ~ 300
Latgaliešu	11 (daiļdarbi – 9) 1 – izdevniecība	10 (daiļdarbi – 8) 1 – izdevniecība	Pamatā raksta latgaliešu valodā ~ 15

Kultūra

- Pūdnīku dīnys, pūdnīku skūla (dyb. 1990, E.Vasilevskis)
- Mūzikas festivāli: «Osvalds» (kopš 1995, A.Lāpāns), Andrejdienas Rēzeknē (kopš 1998.gada, I.Šuplinska), tautys muzykantu svātki (kopš 2000.g., I.Dukaļska), «Upītes uobeļduorzs» (kopš 2001.g, O. i A. Slišāni), «Muzykys skrituļs» (kopš 2008.g., LgSC, G.Vorošena, J.Viļums, A.Briška),
- Baļtinavys amateru teātris «Palāda» (dyb.1999, A.Ločmele, Danskovīte)
- Pītera dīna Rogovkā (kopš 2006.g. V.Dundure, L.Placinska)
- Kultūras gada balva «Boņuks» (kopš 2008.gada biedrība «Latgolas producentu grupa», G.Rasims)
- Austrumlatvijas koncertzāle «Gors» (kopš 2013.g.)

Loma, nozīme

Latgaliešu valoda ir nopietna realitāte, lai kā mēs to sauktu – par dialektu, izloksni vai vienkārši – par valodu. Un kā visā Latgalē pastāvoša realitāte tā nav liekama ne pēdiņās, ne iekavās. (..)

To ignorēt nozīmē pašam sevi ielikt

pēdiņās. (..) Ja šī valoda tiktu atstāta tikai ģimenes un tuvu draugu lietojuma lokā, tā beigtu pastāvēt. (..) Valodu var kopt tikai tad, ja to māca skolā un jau pat bērnudārzā.

*Vitolds Valeinis Par latgaliešu valodu un literatūru//
Kritikas gadagrāmata, 17. Rīga, 1990.*

Paļdis par viereibu!

